

Vasy Géza

Az évig érő fa

Kormos István pályaképehez

Amikor 2001 nyarán leadtam a Kormos-monográfia kéziratát, meglehetősen sok addig ismeretlen adat, tény birtokában voltam már, de azt is tudtam, hogy bőven volna még kutatni-keresnivaló az életrajz és a művek kapcsán. Néhány ismeretlen verset is találtam még, de aztán más feladataim miatt nem foglalkoztam többé ezzel az életművel. Úgy gondolom, hogy amit megismertem, kötelességem nyilvánosságra hozni, főként akkor, ha köztük van a költő feltehetően legelső verspublikációja.

A legelső publikációk

Maga Kormos István mindig azt állította, hogy húszévesen kezdett verseket írni, s hogy első versei 1947 tavaszától jelentek meg. Az első könyve, *Az évig érő fa* című verses mesegyűjtemény ugyan még 1946-ban, majd az első verseskönyv, a *Dülöngélünk* 1947 júniusában. Ebben a kötetben a költő dátumozta a verseit, a legrégebbieket 1943-as évszámmal, vagyis éppen húszéves korával. 1991-ben publikált László Pál 21 olyan Kormos-verset, amelyek 1943. október 23. és 1944. október 24. között jelentek meg. Ezek közül tíznek az újraközlése olvasható 1945 után, változatlan vagy átírt formában. Nekem később még két korai verset sikerült találnom a *Forrás* 1944. évi számaiban. Az 1943-ban és 1944-ben publikált versek alapján meg tudtam állapítani, hogy Kormos István már egészen fiatalon is rohamosan fejlődött a költői mesterségben, s javította, átírta a verseit. Tehetsége mellett ebben szerepe volt a középiskolai tanár és szerkesztő Szíjgyártó Lászlónak, akivel 1943 decemberében ismerkedett meg, s „szabadegyetemi tanára” lett a fiatalembernek.

Könyvem megjelenése után Gy. Szabó Ferenc tanár úr hívta fel a figyelmemet több adatra, köztük arra is, hogy egy repertórium szerint Kormos István szerepel a *Sztár* című folyóiratban. A *Sztár* 1937 és 1944 márciusa között jelent meg, s önmeghatározása szerint „Film, színházi, irodalmi, művészeti szaklap”. Sajnos Budapest nagy könyvtáraiban nincsen meg minden lapszám, sőt a különböző könyvtárak anyagából sem lehet teljes évfolyamokat összeállítani. Az 1942. januári számban a következő felhívás szerepelt:

„Olvassunk verseket

Legutóbbi számunkban bejelentettük, hogy folytatjuk verspályázatunkat, amelyet Márai Sándor cikke indított el a Sztár 1941. májusi számában. A feltételek nagyon egyszerűek: bárki beküldheti verseit, minden külön formáság, vagy feltétel nélkül, a jókat sorra közöljük. A végső jutalom viszont annál szokatlanabb: a legszebb verset kiplakatirozzuk Budapest utcáin.”

Rendszeresen közöltek beküldött verseket. A később ismertté vált nevek a hozzáférhető számokban Kormos István mellett: Örvös Lajos, Tasnády Varga Éva, Tavasz Sándor. Eredményhirdetésre tudtommal nem került sor, ha más nem, a világháború, a lap megszűnése ezt megakadályozta. Ám versszöveg se igen jelent meg plakátra érdemes.

Kormos István előbb az 1943. júliusi számban szerepelt *Eső* című versével, majd szeptemberben jelent meg a *Nyár és ősz*, tehát mindkét vers 1943 októbere előtt. Egyelőre nem ismerek korábbi közlést, de talán nincs is, hiszen itt egy tehetségkutató pályázatról van szó. Erről könnyen értesülhetett Kormos, hiszen az őt felnevelő nagymamával rendszeresen jártak színházba, ahol kezébe kerülhetett a *Sztár*. Az első közlés mellett szólnak maguk a szövegek is.

Eső

*Jókedvükben az angyalok
felborítottak egy égi kannát,
s kacagtak amikor
hullott a harmat,
hogy földre csurogjon,
ők akarták.
Hullott az eső végig az erdőn,
a réteken tanyázó
ezer virágon,
velük kacagott a nyári napfény
az esőtől csuromviz
elázott világon.
Kacagtak trillázva
dallamos hangjukon,
egyszer csak kifogyott
mennyei kannájuk.
Szivárványt húztak fel
a kéklő égboltra
szivhuron harsogott
ezüstös hárfájuk.
játékból csináltak esőt a világnak,
sóhaját küldi el a kósza szellő.
Játékos kedvüket
boldogan köszöni,
a harmatos vadvirág
s a zúgó erdő.*

Aki ismeri Kormos verseit, okkal mondhatja, ennek van egy sokkal érettebb változata, az *Eső esik*, amely először a *Szegény Yorick* kötetben jelent meg, 1943-as évszámmal. A monográfiában közöltem egy köztes változatot is. Ez a már említett *Forrás* 1944. februári számában volt olvasható.

Eső...

*Jókedvükben az angyalok
Fölborítottak egy kannát*

*S lila mennyből leskelődtek:
Csurom-e nyakukba eső?...
Pillés lábbal ugrándoztak,
Hulló csöppek port verdestek,
Hallgatták a háztetőkre
Füstölő víz muzsikáját.*

*De Szent Péter rájuk dörrent:
Magszeppent a sok kis kócos,
A tócsákra sóhajt fújtak –
S szívárványt húztak az égre.*

Az összehasonlítás kedvéért ideírom a harmadik változatot is:

Eső esik

*Egy meztelen fenekű angyal
vízzel teli kannát rugott föl,
aztán remegő orrcimpával
esőt kiabál pironkodva.*

*Eső, eső, eső, eső,
lucokban fürdik a mező,
ajtaján Szent Péter nyikorgat,
gyere csak a szobámba lányom!*

*Büntetné a rugdalkozót,
az küszöbére térdepel,
nézvéen meztelen fenekecskét
hümmög atyásan s félre fordul.*

Az 1943 nyarán megjelent vers igazi amatőr munka, amely feltehetően a jó ötlet és a játékos humor, a vidámság miatt tetszett meg a szerkesztőknek. Feltételezem, hogy Kormos strófákra tagolta a szöveget, s erre csupán a helyszűke miatt nem került sor. Világos ugyanis a 6–6–4–4–6 (vagy ez utóbbi 2–4) tagolás, amely egyúttal mondatzáró szüneteket is jelent, s ezt erősítik az első szakasz kivételével az egyébként ügyetlen rímek is, amelyek közül a virágon – világon persze elnyúlhatetlenül örök érvényű. A ritmus hiányos, következetlen, akkor talál rá, amikor kétütemű hatosokat ír.

A második változat mindössze fél évvel később jelent meg, s ez már költői munka. Elsősorban is megtanulja a tömörítést: nem kell mindent beleírni a versbe, ami az eszébe jut. A 26 sorból így 12 maradt. Tökéletesen végigvisz egy régi ritmust, a felező nyolcasokét, s ahhoz is van bátorsága, hogy eltérjen a felezéstől: 5/3, 3/5 változatot is alkalmaz. Nem tartja szükségesnek a rímelést, s ez egyértelműen modernebb teszi a szöveget. A versindító ötlethez, amely mind a három változatban azonos, hozzátett még egy lényegeset: Szent Péter alakját, eljátszva egyúttal az ő mérgelődő dörrenésének és a mennydörgésnek a párhuzamosságával. A húszéves fiatalembertől ez már hibátlan munka. Fölmerül a kérdés: vajon miért nem szerepelt ez a szöveg a *Dülöngélünk* lapjaiban? Az is elképzelhető, hogy a kötetét villámgyorsan szerkesztő Kormosnak akkor nem

került a kezébe ez a szöveg, de inkább arra gondolok, hogy az angyalok és Szent Péter emlegetését nem tartotta igazán időszerűnek a magát szinte forradalmárnak gondoló fiatal, aki az 1943 októberében megjelent *Nincstelen János éneke...* című versének második változatát *Mit is akart Dózsa?* címmel írta át. Ebből lett 1971-re a *Karcos torokkal*. Vagyis ennek a pályakezdő szövegnek is három változatát ismerhetjük. (Erről a *Műhely* 1993. 5. számában írtam.)

De volt a *Sztár* lapjain még egy szöveg, amelynek nincsenek későbbi változatai, tehát a költő nem tartotta megmenthetőnek a verscsírát sem. Igaza volt. A nyár és az ősz egymásutánja ősi költői toposz, slágerekben ugyanúgy lehet vele találkozni, mint Ady Endre híres versében. Talán ez utóbbi is adhatott példát a költőtanoncnak. Ügyetlenség az is, hogy még szinte nyár van, de az ősz léptei már ropognak a bús avarban. Érdekes, hogy mint az előző versben, itt is meglehetősen soká érkezik meg a válasz a rímhívó szavakra, ám az első versszak ügyetlen ragrímét a másodikban egy érdekes rímpár követi. A harmadik szakaszban viszont zavaros a *sárga csősz* megjelenése, rímkényszer érződik benne.

Nyár és Ősz

*A Nyár az Ősszel
ma kacagva táncolt
és aranykupából ittak, ittak...
a Nyár az Őszre
az Ősz a Nyárra;
egymás egészségére koccintottak.*

*A Nyár nagybúsan búcsúzott
és szétnézett az őszülő tájon.
Sírva még megrázta
az Ősz kezét,
utána eltűnt,
mint egy elvesző lábnyom.*

*A fason ballagva sétál
a lombokat lopkodó Ősz.
Léptei ropognak
a bús avarban
könnyű sóhajban
és beállít a sárga csősz.*

Irodalmi ösztöndíj

Kormos Istvánnak három, Szabó Lőrinczhez írott levelét is csak a monográfia megírása után ismertem meg. Ezeket közzétettem a *Műhely* 2003. évi 6. számában. Az első levél 1944. augusztus elsején keletkezett, s a nem ismert versküldemény mellett bemutatkozás. Több új adat szerepel benne, s annak a későbbi állításnak a megerősítése is, hogy húszévesen kezdett verset írni, s egy év alatt írt ötven verset. Itt olvashatjuk a következőt is: „*Ősszel kaptam az Irodalompartoló Társaságtól ezer pengőt, összevásároltam a felém egy zsákravaló könyvet. Szeretnék sokat tanulni és sok jót írni még –.*”

A Magyar Irodalompartoló Társaság 1943 januárjában alakult meg, s működésének első évében mintegy hatvanezer pengővel gazdálkodhatott. Tízezer pengős nagydíjat adott Szabó Dezsőnek, könyvnapdíjat László Gyulának. Ezenkívül 3000 és 1500 pengős jutalmakat kapott hét-hét író: Bibó Lajos, Erdélyi József, Kodolányi János, Sinka István, Szabó Lőrinc, Szabó Pál, Tamási Áron, illetve Asztalos István, Barsi Dénes, Böződi György, Gulyás Pál, Kádár Lajos, Tatay Sándor, Wass Albert. Elismerést érdemlő lista ez. 1944. március 15-én, miként erről, s a társaság tevékenységéről máskor is, a *Magyar Élet* tudósított: „A közgyűlés során vitéz Szabó Lajos elnök indítványára felhatalmazta a választmányt arra, hogy az 1944-ben díjazásra szánt összeg jelentős részét arra érdemes, rászoruló, még be nem érkezett és fiatal írók támogatására fordíthassa.” Nyilván így kaphatott Kormos István ezer pengőt. Levelében ugyan őst emleget, s ez 1943-ban lett volna, de sokkal valószínűbb 1944 tavasza. Egyrészt az idézett határozat akkor született, másrészt előző ősszel Kormos még éppen csak megjelent, gyakorlatilag senki sem ismerte. Mint Lőrinc Pálhoz írott leveléből tudható, 1943 decemberében kereste fel Szij Gábot, azaz Szijgyártó Lászlót, aki patrónusa lett, s 1944-ben már a *Magyar Élet* felelős szerkesztője. Ily módon nyilván meghatározó szerepe lehetett abban, hogy Kormos István ilyen nagy összegű támogatást kaphatott. Van még egy eldönthetetlen kérdés ezzel a levéllel kapcsolatban. Mint ismeretes Kormos szép önéletrajzi vallomásából: „Első könyvtáramat negyvennégy nyáron megette egy láncos bomba” (A vasmozsár törője alatt). Tudomásom szerint erre a bombatámadásra augusztus előtt került sor, s akkor furcsa, hogy ezt a tragikus ténytet Kormos nem említi levelében. Vagy Terus néni emlékezett rosszul? Vagy több bombatámadás is volt azon a nyáron Pestszenterzsébetnek azon a részén, ahol laktak?

Vers Zsuzsához

Párizsból való végleges hazatérése előtt Kormos a következőket írta Fodor Andrásnak: „Mint előző levelemben írtam Neked: soha ilyen jó erőt nem éreztem magamban. Minden versem, amit jónak érzek, publikálni akarom, 1952-től kezdve, az akkori Kláriról írtakat, az Orpheuszt (...) és az 1962-től keltezetteket. Remélem lesz kiadó a kötetemre, noha illetékesek könnyen magánügyé degradálhatják az írásaimat. De Tardos, Vázsonyi, és újabban azt hallom itt, hogy Háy is melletttem bizonyítanak, ők nem nyernek annyit nyugattal, amennyit én veszítek.” (1965. október 30. Megjelent: *Műhely*, 1979. IV. 16.) Az évszámokkal, úgy látszik, sokat bajlódott a költő. 1952-ben ugyanis már elváltak, Kormos elköltözött, s válságos két esztendővel át. Kláriversek aligha keletkeztek ekkor, s ha mégis, akkor eltűntek. Életművében egyébként az 1948 tavaszán az esti gimnáziumban megismert Pallos Klárához mindössze a *Klári, nyár, csönd* kapcsolható, 1948 márciusában jelent meg az első szövegváltozat. A gyűjteményes kötetekben 1948-as dátumú a *Zöld lány* is, de ennek *Kukorica* című első változata 1947 decemberében jelent meg.

A második házasság hőséhez, Rab Zsuzsához ugyancsak egyetlen verset kapcsol az életmű. Az elválást megörökítő *Orpheus panasza* az 1965-ös évszámot kapta, de levélbeli vallomások szerint valamilyen formában már 1962-ben készen volt, s szinte bizonyos, hogy Párizsban is formálgatta a szöveget. Tudjuk például, hogy az *Egy kihantolt sírra* 1956 januárjában megjelent szövegét Párizsban dolgozta át véglegessé. Az idézett levél más Zsuzsa-verset nem említ, pedig az udvarlás idején megjelent még egy, s éppen Kormos István hosszú hallgatását megtörve. Az *Új Hang* hozta 1955 novemberében a *Nehéz szívvel*, s mellette a *Tél közeledtén* és a *Havas rét, ifjúságom* címűeket. Az utóbbi kettő kötetekbe került, az első, a Zsuzsa-vers nem. Mondhatnám rejtély, hogy miért nem, de a

szerelemi kapcsolatok története és azok költői megjelenítése nem a szigorú logika szerint szokott zajlani.

Nehéz szívvel

*Sötét éjszakámból
hozzád fordulok,
sötét éjszakámban
térdre roskadok.*

*Kímán forgolódom,
vernek vas-szegek,
sistergő parázson
hozzád hadd megyek.*

*Verik szívem átal
zsoltár-szavaid,
löknek el tetőled
két jó karjaid.*

*Eleitől fogva
téged hittelek,
mért gyaláz a porba
a te istened?*

*Én őt meg nem bántom,
el nem kerülöm,
hiányod, hiányát,
azt keserülöm,*

*Csillag, aki voltam,
nem ragyoghatok,
férfi, aki volnék,
csak leroskadok.*

*Égről lezuhantam,
föld be nem fogad,
mutasd meg Zsuzsánna
régi arcodat!*

Okkal feltételezhető, hogy a költő túlságosan szokványos udvarló-esengő írásnak tartotta ezt a verset, s az is, hogy barátsággá változó kapcsolatukhoz csak az Orpheusz-verset tartotta méltónak. Mégis érdemes itt újra közölni ezt a verset, mert a pályakezdőnél sokkal érettebb, újra a hangját kereső Kormos István szólal meg benne, s egyúttal érdekes motívumot említ az udvarlás eredménytelenségével kapcsolatban. Zsuzsa református volt, Kormos pedig katolikus, ezért voltak „más isteneik”. Az is feltételezhető, hogy a férfi nem gyakorolta vallását, nem volt templomjáró, s ezért kell bizonykodnia az ötödik versszakban. Az udvarlásnak ez a formája mindenesetre eredményessé vált: 1956. március 3-án

házasságot kötöttek. Rab Zsuzsa már kamaszként verselt, az ötvenes években azonban az orosz próza, majd a líra fordítójaként kezdett ismertté válni. Kormossal feltehetően az ő munkahelyén, az Ifjúsági Könyvkiadó szerkesztőségében került közelebbi kapcsolatba. A válás utáni évekről írta Rab Zsuzsa: „Jó barátok maradtunk – egy keserves intermezzót kivéve – mindvégig, sőt talán csak akkor lettünk igazi barátok. Ott folytattuk, ahol kezdtük: ő a kiadó belső, én külső munkatársa. Segítségére mindig számíthattam. Rengeteget tanultam tőle. Irodalmi ízlésemet ő irányította. Eligazított a változó irodalompolitika útvesztőiben. Könyörtelenül kipécézte szövegem gyenge pontjait. Ma is, ha valamit nyakbehúzva írok le, ott látom mutatójúját a papíron: ez meg mi?!” (Játékos esztendők, 1982. = Szegény Yorick. Kormos István emlékezete. 2002. 48.)

A Rákosi-korban

A lírikus Kormos István 1949 nyarán elhagytott, s hat éven keresztül csak gyermekversek szerzőjeként szólalt meg. 1949-től 1950 nyaráig a filmgyár dramaturgia, majd mintegy félévi munkanélküliség után az Ifjúsági Könyvkiadó munkatársa lett. Itt először verses meséinek újabb kiadása jelent meg 1951-ben, de az első kiadásból kimaradt két mese, szinte bizonyos, hogy ideológiai okokból. A *Krisztus és az oláh pap* már címével elutasítást kaphatott, *A halál és a vénasszony* a haláltéma miatt lehetett ellenszenves. De maga a költő később sem vette elő, átdolgozásra sem, ezt a két mesét. Ez az új kiadás azonban, s a kiadó egy másik munkatársának, Komjáthy Istvánnak Hunyadi Jánosról írott elbeszélő költeménye kiváltotta a *Szabad Nép* munkatársának a haragját. Az volt a baja, hogy a kiadónál méltatlan kivitelben jelent meg „*Emi Sziao, a nagy kínai költő írása Mao Ce Tung gyermekkoráról és ifjúságáról*”, miközben „igen izléses, szépkötésű kiadásban” vált olvashatóvá Komjáthy és Kormos. „Az Ifjúsági Könyvkiadó vezetője és vezető lektora – valami különös mérték alapján – talán jobb és fontosabb műnek tartja saját versét, mint Emi Sziao könyvét? Talán úgy gondolják, s ez lenne az a különös mérték – hogy saját műveik azért értékesebbek, mert saját kiadóállalatuknál szép kiadásban jelentek meg? Ha így van, ezzel a véleményünkkel meglehetősen egyedül állanak, mert a legszebb kiadás sem tudja ellensúlyozni egy mű belső ürességét. Nem arravaló az Ifjúsági Könyvkiadó, hogy vezetői saját gyönyörűségükre egymás könyveit adják ki értékes, a fontos könyvetek pedig gyenge kiállításban.” (1951. október 31.)

Nem tudom, hogy mi volt a fegyelmi következménye ennek a bírálatnak. Kormost talán csak megdorgálták, viszont a következő évben más lett a kiadó vezetője. Maga a kiadvány brosúra lehetett, ilyesimből akkor sok jelent meg, s még az is elképzelhető, hogy a nyomda döntötte el a papír típusát. Kormos István azonban – a *Válasz*-publikációk, majd a szabotázsra hivatkozó, csoportos filmgyári elbocsátás után – ismételten megtapasztalhatta, hogy milyen veszélyes ez a korszak. Kormosnak egyébként volt más köze is Komjáthy művéhez, ugyanis a *Könyvbarát* 1951. évi harmadik, augusztusi számában elismerő kritikát írt róla. Ez is elfeledett írásai közé tartozik. A kritika központi fogalma a nép. A korabeli történelemfelfogásnak megfelelően a néptömegek történelmi szerepének hangsúlyozásáért, Hunyadi népi hősként való bemutatásáért, a főurak elítéléséért kap dicséretet a mű, amely szakít „a reakciós történelemszemlélettel”.

A frissen alakult, sajátos profilú könyvkiadóról pedig tudható volt, hogy kezdetben kézírathíjnyal küszködött, s a szerzői gárda alakításában mindvégig fontos szerepe volt Kormos Istvánnak. Ő egyébként igyekezett egyéni életútjának tapasztalatait és a kor kívánalmait összekapcsolni. Ugyancsak 1951-ben jelent meg a kiadónál *Az erdő* című leporellója, amelyben kiélezően szembeállítja egymással az 1945 előtti úri világot és a jelenkort, a nép országát. Nem a régi világ képe a hamis, hanem az ötvenes éveké, amelyekről nem a valósságot, hanem a propagandaszólamokat adta vissza, ügyesen megverselve, így akár még

híhetően is: „*A kastélyban ki az úr? / A nép ott a gazda. / Nincs egy fia ispán se, / aki bottal hajtsa. // Ahol régen az uraknak / irtották a fákat, / nyoma sincs az embernyúzó / fejszecsattogásnak. // Gépfűrésszel irtanak, / dőlnek a fák sorra, / nevetnek a favágók: / öröm így a munka. // Aki szívvel dolgozik, / megbecsülik érte, / fia-lánya büszke az / apja két kezére.*”

Ma már kinyomozhatatlan, hogy mennyi volt a szerepe Kormosnak a *Honvéd* induló megírásában. A Zeneműkiadó Vállalat négylapos füzetben tette közzé ezt a kottát, amely az *Ütközet békében* című filmből való. A szöveget Innocent Ernő és Kormos István nevével jelzik, a zene Ránki György szerzeménye. Egyetlen sort sem érdemes idézni belőle.

Mint ismeretes, Sztálin halála után 1953 nyara némi enyhülést jelentett a hazai bolsevik diktatúrában, s ez az irodalmi életben is megmutatkozott. Az 1953–1956 közötti évekre mindössze négy verset dátumozott a költő, de közülük az egyik csak 1970-ben jelent meg (*Citerázó asszonyok*). Ezeket egészítettem ki most a *Nehéz szívvel* cíművel. A Kormos István művei ezenkívül csupán a *Don Quijote* ifjúsági kiadásának előszavát közölte. Azóta módom volt újraközölni *Nadányi Zoltán: Aranypiros pillangó* című, a költő halála után készült válogatásról írott méltatást (*Magyar Nemzet*, 1955. június 18. és *Műhely*, 2003. 6.). Ez az írás okkal szerepelhet Kormos Istvánnak egy újabb gyűjteményes kötetében, akárcsak egy másik korabeli írása a 25 éve meghalt Benedek Elekről. Ezt a *Magyar Nemzet* közölte 1954. augusztus 17-én. A napilaphoz méretezett bemutatás második bekezdése ugyan az 1867 utáni magyar történelemnek, Benedek Elek életidejének a hivatalos bolsevik felfogás szerinti értelmezése, de utána, itt is a nép fogalmát állítva a középpontba, beleérző módon tekinti át az életművét annak, aki azt tette, „*amire a tehetsége kötelezte: népe ügyét szolgálni, a maga hangján, a maga erejével. Petőfi, Ady forradalmisága mellett a hűséges, lelkes Benedek Elekek erejére is szüksége volt népünk kultúrájának, hogy tovább éljen, megőrizve azokat a formákat, amelyek lelkének, jellemének, gondolkodásának legsajátosabb vonásait tükrözik.*” A méltatás mai olvasója ne feledje azt se, hogy azokban az években csak úgy lehetett valakit visszaemlíni az elfogadott értékek közé – vagy ott megtartani –, ha azt bizonygatta az írás, hogy az alkotó voltaképpen az adott korszak hivatalos értékrendjének az előfutára.

A korszak kiadványai között található két olyan mű, amelyeknél a kísérő tanulmány alatt Kormos István neve szerepel. Szinte teljes bizonyossággal állítható azonban, hogy ezeket nem ő írta. Azokban az években nem volt szokatlan, hogy a tilalmi listán szereplő írók megélhetési gondjain úgy próbáltak segíteni jólelkű, de publikáló társaik, hogy ilyenféle munkákat adtak a „négereknek”, s persze a „névadó” a honoráriumot átadta. Az egyik mű Csehov válogatott elbeszéléseinek kötete 1954-ben (*A csinovnyik halála, Ifjúsági Könyvkiadó*). A kötetet Kormos István válogatta, s a 15 oldalas bevezető tanulmányt is ő jegyzi. A fordítók: Rab Zsuzsa és Szöllősy Klára. Kormos nem tudott annyira oroszul, hogy igazából válogathatta volna az újra lefordítandó elbeszéléseket, magának a tanulmányt pedig mind történelmi gondolatmódja, mind nyelvhasználata idegen a költőtől. Véleményem szerint ugyanez a helyzet Bazsov: *A rézhegyek királynője* című mesegyűjteményének utószavával (Új Magyar Könyvkiadó, 1955).

Az Ifjúsági, 1957-től Móra Ferenc nevét viselő könyvkiadó igazgatója 1952 és 1963 között, nyugdíjazásáig Fazekas Anna (1905–1973) volt. Tudni kell róla, hogy az ő nővére régi illegális kommunista, és Gerő Ernő felesége. A kiadó munkatársa természetesen nem lehetett akárki, viszont aki oda került, az alighanem fokozottabb védeltséget élvezhetett. Fazekas Anna gyermekíróként vált híressé. Máig, 1953 óta sokszor kiadott könyve *Az öreg néne őzikéje*. Él egy legenda, mely szerint az őzikéhez hasonlóan „sete-suta” szöveget az igazgató asszony beosztottja, Kormos István fésülte át. Ha így volt, ez is erősíthette a költő helyzetét a kiadónál, s talán Fazekas Annának is volt szerepe abban, hogy 1963 májusában hosszabb időre Párizsba távozhattott.

Végül egy olyan szöveget említek, amely névtelenül jelent meg. Ismeretes, hogy a két gyöngyszem-sorozat Kormos István ötlete, s haláláig ő szerkesztette azokat. *A világirodalom gyöngyszemei* között jelentek meg *Robert Burns válogatott versei*. Kormos, aki már egy 1952-es Burns-kötet társszerkesztője volt Kéry Lászlóval, ezt az újabb kiadványt egymaga válogatta, így nem lehetett a szerkesztője is. Ebben a minőségben a kiváló műfordító, Réz Ádám neve olvasható a kolofonban. A kis kötet végén egy háromoldalas életrajzi vázlat van, majd szómagyarázatok következnek. Ezek szerzői nincsenek megnevezve, de nyilvánvaló, hogy vagy Kormos vagy Réz Ádám tollából származnak, illetve meg is osztozhattak a feladatokon. A kötet nyolcezer példányban jelent meg, feltehetően 1955-ben. A tömör pályakép hitelesen igazítja el olvasóit.

Kormos István az ötvenes évek első felében korai verses meséit részben átdolgozta. Egyre jelentősebb műfordítói munkát végzett. Szerkesztőként haláláig számos lektori, szerkesztői jelentést írt, ezeket azonban a monográfia készítése közben hiába kerestem. Fő műve ezekből az évekből egyértelműen a *Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról*, amely 1956-ban Szántó Piroska rajzaival húszezer példányban jelent meg, s ezt a mai napig újabb kiadások követik, hiszen a gyermekirodalom klasszikusává vált két folytatásával együtt.

Elfeledett írások

Az erdő

*Bagoly huhog, zúg a lomb,
lebeg egy kis felhő,
fák tövében gomba nő,
uraké az erdő.*

*Lombja, dombja uraké,
bokra, fészke, fája,
kirándulók elibe
áll a tilos-tábla.*

*Áll a kastély begyesen,
tündököl a tornya,
gazdája meg fegyverét
vállára csatolja.*

*Unalmában vadászat,
nyúlra, szelíd őzre,
vigan lopja a napot
az erdőn időzve.*

*Szegény asszony rőzsét szed
rongyos batyujába,
sírva hordja hazáig,
belegörbül háta.*

*Fejsze csattog az erdőn,
fölveri a csöndet,
szegény ember fejszéjére
dőlnek le a tölgyek.*

*Szakadásig dolgozhat,
nem kap semmit érte,
ázik-fázik, éhezik,
aki úr cselédje.*

*Erdő, erdőrengeteg,
tölgyek, nyírek, nyárfák,
bükkfák, a nép örömét
lombjaikban zúgják.*

*Zúg a lomb, a leveles,
lebeg egy kis felhő,
makkot gyűjtő úttörőktől
zeng a kerek erdő.*

*A kastélyban ki az úr?
A nép ott a gazda.
Nincs egy fia ispán se
aki bottal hajtsa.*

*Ahol régen az uraknak
irtották a fákat,
nyoma sincs az embernyúzó
fejszecsattogásnak.*

*Gépfűrészsel irtanak,
dőlnek a fák sorra,
nevetnek a favágók:
öröm így a munka.*

*Aki szívvvel dolgozik,
megbecsülik érte,
fia-lánya büszke az
apja két kezére.*

(1951)

Az újból virágzásnak indult verses elbeszélő költészet egyik legjelentékenyebb alkotója Komjáthy István Hunyadi Jánosról írt eposza. Felfogásában és ábrázolásában haladó hagyományainkat követi. A hang, amelyet megszólaltat, népies. Régi regős énekeink ősi nyolcasát eleveníti fel, amely bizonyára elbeszélő költészetünk alapformája lehetett.

Népi jellegű a Hunyadi-eposz abból a szempontból is, hogy noha a cselekmény közép-pontjában a törökverő hős alakja áll, – mégpedig utolsó, nagy haditette, a nándorfehérvári diadal – , mégis a tulajdonképpeni „mese” Gergelynek és Ibolyának, a nép két gyermekének szerelme. Az ő nevüket nem jegyezte fel a történelem, mint ahogy nem beszél azokról az emberekről sem, akik győzelemre vitték a török elleni harcokban Hunyadi zászlaját. Komjáthy helyesen ismeri fel, hogy ők a történelem igazi hősei, tulajdonképpen rajtuk épül a magyarság ellenállása, amely az országot „Nyugat szállóigészerű védőbástyájává” tette. Így az eposznak tulajdonképpen kettős cselekménye van. Az egyik a történelmi események kivilágított színpadán játszódik le, és azt mutatja meg, milyen rossz kezekben volt akkor az ország vezetése, és hogy a kormányzóságról letett, várában visszavonultan élő Hunyadinak mennyire a hatalom ellenére, saját elhatározására és népének hűségére támaszkodva kell végrehajtani a nagy feladatot, Nándorfehérvár megvédését. Ebben a nagy színjátékban feltűnnek a történelemből ismert alakok: V. László szerencsétlen, akarat nélküli bábegyénisége; a hatalomhoz ragaszkodó oligarcha főurak, a török szultán és a világtörténelmi kavargásból hasznot húzni akaró, gyáva Brankovics. A történet többi szereplői seregestül bukkannak fel a rendi Magyarország névtelen embertengerének nagy áradatából. Elsősorban az ő sorsukat kellett megmutatni, azt a nyomás alatt sínylődő, ugyanakkor egyre jobban erősödő jobbágyot, akit nem tud letörni sem a kíméletlen természet mostohasága, sem az urak zsarnoksága; nem képes elsöpörni a történelem véres háborúinak sora és a nyomukban fellépő, falvakat megtizedelő betegségek sem.

Komjáthy költeményének szerkesztési fogása, hogy akárcsak Katona Bánk bánja, egyetlen markolással fogja össze a történelem és a nép alakjait, együtt állítva őket az olvasó elé. Művének egységét ez a sokrétűség egyáltalán nem bontja meg, mert érezni lehet: a történelmi momentumokat csak azért vonultatja fel, hogy annál élesebben kirajzolódjanak a képzeletében született arcképek. Hunyadi táborában pedig találkozik világtörténelem és paraszti sors. Nemcsak Dugovics Titusz pillanatra felvillanó példájában, hanem Gergely kalandozásában és hősiességében is. A vers igazságot szolgáltat Hunyadi János alakjának is. A reakciós történelemszemlélet vértelen középkori lovagja helyébe a v a l ó d i Hunyadi személyét állítja, azét az emberét, aki népi ősoktól származott, és aki a magas társadalmi polcon sem felejt el, hogy népéhez tartozik. Éppen azért veszélyeztetik életét a tőle idegen, és csupán saját érdekeikkel törődő főurak intrikái. Tehát nem érezzük erőltetettnek, mikor az ország legnagyobb főura, Beszterce grófja és tömérdek birtok gazdája otthonosan mozog a parasztlakodalmon.

Komjáthy kitűnő érzéssel válogatja ki a jeleneteket, amelyekből a hiteles történelmi hangulat kialakul. Amikor leírja az árvíz ellen védekező nép sáncépítését, vagy a halászok életét, nemegyszer remekel. Kitűnő realista ábrázolással eleveníti meg a tábori életet, az ostromot, a küzdelmeket, a török tábor minden szemetét, a bécsi udvart. Ugyanakkor szereplőit való emberi közelségbe hozza. Amikor például a szerelmes Ibolya távoli jegyesére gondol, népdalszerű könnyedséggel fonja bele bánatát a rokkáról pergő fonalba. A fiatal és harcias Mátyás félig csínytevő, félig hősi rókavadászata a költemény egyik legsikerültebb epizódja. Mikor Hunyadi fegyverei láttán felidéri hajdani csatáit vagy búcsúbeszédét halottaságján elmondja, a jelenetből valódi történelmi levegő árad.

Mindent egybevetve: Komjáthy költeménye nagy nyeresége új irodalmunknak. Remélhető, hogy nemcsak ifjúságunk olvassa szívesen, de eljut a legszelebb olvasórétegek kezébe is.

(1951)

Benedek Elek

1859–1929

Huszonöt éve halott Benedek Elek, a nagy mesemondó, nemzedékek népszerű „Elek apó”-ja, a magyar népmesekincs fáradhatatlan gyűjtője és kutatója.

A kor, amelybe beleszületett, a kiegyezés kora: még a tegnapi Bach-korszak árnya nehezedik az országra, de már készíti az úri osztály a langymeleg millenniumi fürdőt, az ezeréves évforduló görögtüzét a jogaitól továbbra is megfosztott népek. Innét csak egy lépés a céltalan s vesztett háború, s rá a nyomor és a csendőrszurony „békéje”, az irredenta uszítás és a gyűlölködés kora, amely új háborúhoz vezetett.

Mit tett ebben az időben Benedek Elek? Azt, amire tehetsége kötelezte: népe ügyét szolgálni, a maga hangján, a maga erejével. Petőfi, Ady forradalmisága mellett a hűséges, lelkes Benedek Elekek erejére is szüksége volt népünk kultúrájának, hogy tovább éljen, megőrizve azokat a formákat, amelyek lelkének, jellemének, gondolkodásának legsajátosabb vonásait tükrözik.

És ez a törekeny ember eleget vállalt magára. Írt, szerkesztett, írta elbeszéléseit, regé-nyeit, drámáit, cikkeit, s lapot csinált, nem is egyet.

De legszívesebben a gyermekekhez hajolt, átültette magyar nyelvre a Grimm fivérek meséit; a világirodalom legszebb meséiből is állított össze értékes antológiát, sőt életművének legnagyobb vállalkozását is gyermekeknek szánta, az ötkötetes „*Magyar mese- és mondavilág*”-ot, amelyből nemzedékek ismerték meg az elnyomott nép álmait és vágyait, a szegény ember igazát, azt az örök érvényű mondanivalót, amely a világ minden népének mesekincsében közös. A gyűjteménybe foglalt mesék legnagyobb része a magyar nép életerejéről és találékonyságáról ad bizonyosságot. Tanúskodik arról, hogy a nép törhetetlen szelleme sose tudott belenyugodni az elnyomó társadalmi rendbe. Erős János vagy Vas Laci keményen vállalják a harcot, és hősieen megküzdnek a hétfejű sárkányokkal – tulajdonképpen a nép feltörő tiltakozásának adnak hangot. Meséiből kiütközik a jobbágyi élet ezer szenvedése. Az üveghegyek, amelyeket meg kell mászni, a várfalak, amelyeken át kell hatolni, mind megannyi gát és korlát, amelynek leküzdése után lehet csak boldog a mesehős, a nép. De a magyar szegény legény keményen állja a sarat; Benedek Elek egyik hőse még az időt is oda-kötözi egy fához az erdőben, hogy munkáját elvégezhesse, mert különben rövid lenne az éjszaka.

Benedek Elek maga is megkötözte az időt, hogy el tudja mondani az ifjúságnak mindazt, amit a nép álmodott és mesében továbbhagyományozott. Csak ezzel magyarázhatjuk vastag köteteket megtöltő, termékeny és változatos életművét. Összefoglalta a magyar mesehagyományt: a székely góbé éppoly otthonosan mozog könyve lapjain, mint a dunántúli paraszt. Régi krónikáinkból is kihámozta azokat a mondászerű elemeket, amelyek a nép költészetéből kerültek bele a történetírás kezdetleges alkotásaiba.

Maga is született mesemondó volt. Nem csupán átdolgozta az előtte járt kutatók, Kriza, Erdélyi, Gyulai és mások feljegyzéseit, de gyakran továbbfejlesztette, hézagait kiegészítette, szögleiteit lecsiszolta. Járt a székely falvakat, járt a jóval Bartók és Kodály előtt, hallgatta az öreg mesélőket, akik esténként, a robotmunka terhét letéve, mielőtt fejüket pihenőre hajtották volna, eltűnődtek ezekben a mesékben a saját sorsuk felett. A történeteikből elő-előbukkanó hősök, akik tarisznyájukban a hamuban sült pogácsával nekivágnak a világnak szerencsét próbálni, hatalmas feladatokat megoldani, félelmetes ellenségeket legyőzni, saját ábrándjaiknak hősei voltak: ezeknek az ábrándoknak irodalmi rögzítését vállalta hivatásul Benedek Elek.

Fáradhatatlanul dolgozott élete utolsó esztendeiben, gyermeklapot szerkesztett „Cimbora” címmel, amelyből Erdély magyar ifjúsága tanulta meg a nép szeretetét és az ízes magyar nyelvet. Hirdette a népek közötti testvériséget, harcolt a sovinizmus ellen.

S hogy jól végezte munkáját, bizonyítja a csalhatalan értékmérő, az utókor: alkotásainak java ma is él és hat, gyermekeink a szívükbe zárták Benedek Elek meséit, műve kultúránk elidegeníthetetlen része.

(1954)